

UDK: 327(497.11:497.6:560)
Bibliid 0543-3657, 65 (2014)
God. LXV, br. 1153-1154, str. 56-69
Izvorni naučni članak
Priljen: 15. januar 2014.

Đorđe PAVLOVIĆ¹

Trilateralna saradnja Srbije, Bosne i Hercegovine i Turske

SAŽETAK

Autor u ovom radu analizira trilateralnu saradnju Srbije, Bosne i Hercegovine i Turske u protekle četiri godine kao oblik multilateralne saradnje balkanskih država. Budući da je ovaj proces doneo mnogo rezultata i imao sopstvene institucionalne mehanizme, rad je podeljen na pet delova. Spoljnopolitički kontekst saradnje ovih triju država prikazan je u prvom delu rada, dok je drugi deo posvećen predstavljanju institucionalnih mehanizama saradnje. Rezultati procesa prikazani su u trećem delu, reakcije na trilateralu u četvrtom, a perspektive ove saradnje predočene su u poslednjem delu rada.

Ključne reči: Srbija, Bosna i Hercegovina, Turska, trilateralna saradnja, Deklaracija o Srebrenici, Republika Srpska, spoljna politika.

Uvod

Aktuelni nastup Turske na Balkanu privlači veliku pažnju, kako zbog svog intenziteta, tako i zbog sveobuhvatnosti u pogledu teritorijalnog dometa i slojevitosti u pogledu različitih oblasti saradnje. Trilateralna saradnja Srbije, Bosne i Hercegovine (BiH) i Turske odvija se u okvirima tog nastupa Ankare, ali je njen razvoj uslovljen i drugim političkim činiocima. Da bismo uspešno sagledali domete ove saradnje, potrebno je uporediti stanje odnosa ove tri države pre uspostavljanja saradnje i današnje stanje, posle četiri godine njenog postojanja. Pri tome, potrebno je uvideti i mehanizme koji su pokretali i održavali saradnju, a na kraju sagledati i čijim interesima je trilateralala najviše pogodovala. Određivanje faktora koji utiču na nastavak saradnje pomoći će nam da procenimo njene perspektive.

¹ Đorđe Pavlović, student doktorskih akademskih studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, e-mail: djolepfpn@yahoo.com.

Kontekst trilateralne saradnje

Bilateralni odnosi *BiH i SR Jugoslavije* (ubuduće: SRJ) neposredno posle potpisivanja Dejtonskog sporazuma bili su loši. Iako su se Slobodan Milošević i Alija Izetbegović 1996. godine dogovorili o uspostavljanju diplomatskih odnosa, do toga je došlo tek posle političke promene u SRJ – 15. januara 2001. godine. Saradnju dve zemlje opterećivala su veoma značajna pitanja: nepostojanje međudržavnog sporazuma o granici, problemi sukcesije bivše zajedničke države, kao i spor po tužbi BiH protiv SRJ za genocid, koji se odvijao tokom 2006. i 2007. godine pred Međunarodnim sudom pravde, a završio se odlukom da Srbija nije kriva za genocid, ali snosi odgovornost što nije učinila sve da do genocida ne dođe. Do 2009. godine zaključen je ukupno 21 bilateralni sporazum između Beograda i Sarajeva. Od 2006. godine BiH nije imala ambasadora u Beogradu, zbog izostanka agremana za predložene ličnosti.

Odnosi Republike Srpske (RS) i SRJ uspostavljeni su pre odnosa BiH i SRJ, jer je 1992. godine u Beogradu osnovan Ekonomski biro Republike Srpske, koji je posle priznanja BiH od strane SRJ prerastao u Predstavništvo RS u SRJ.² Paralelizam odnosa SRJ sa BiH i njenim entitetom RS nastavljen je i zaključenjem „Sporazuma o specijalnim paralelnim vezama između Republike Srpske i Savezne Republike Jugoslavije“ marta 2001, koji je 2006. godine zamenjen obuhvatnijim „Sporazumom o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srpske i Republike Srbije“.

Bilateralna saradnja *BiH i Turske* uspostavljena je 6. februara 1992. godine, kada je Turska prva u svetu priznala nezavisnu BiH. Po uspostavljanju diplomatskih odnosa zaključen je 21 međudržavni ugovor, ali je saradnja bila asimetrično fokusirana na Federaciju BiH i razvijanje odnosa sa muslimanskim stanovništvom. Osim toga, Ankara je ostvarivala značajan uticaj u Sarajevu i preko članstva u Savetu za sprovođenje mira.

Sa druge strane, odnose *Srbije i Turske* devedesetih godina XX veka narušili su turski stavovi tokom rata u BiH i tokom agresije NATO-a na SRJ. Od 2000. godine odnosi su se kretali u povoljnijem smeru, naročito imajući u vidu sastanke ministara spoljnih poslova i odbrane dve zemlje. Međutim, ponovo su zahladneli zbog odluke Turske da među prvima prizna nezavisnost južne srpske pokrajine 18. februara 2008. godine. Srbija je uložila protest Ankari i povukla svog ambasadora na konsultacije, vrativši ga tek nakon osam meseci. Ključni unutarpolitički moment za promenu ovih spoljnopoličkih okolnosti bili su *dolazak Ahmeta Davutoglua (Ahmet Davutoğlu) na čelo turske diplomatije* maja 2009. godine i *promena vlasti u Srbiji* u julu 2008. godine.

Institucionalni mehanizmi trilateralne saradnje

Inicijativu za pokretanje trilateralne saradnje Srbije, BiH i Turske izneo je pomenuti turski ministar spoljnih poslova, a prva dva sastanka trojice

² http://www.predstavnistvorsbg.rs/predstavnistvo_rs/index.php/rs/predstavnistvo/istorijat-predstavnistva.html, 1/10/2012.

šefova diplomatija (Davutoglua, Vuka Jeremića i Svena Alkalaja) održana su u Istanbulu u oktobru i novembru 2009. godine. Njihovi sastanci nastavili su se ubrzanim tempom u januaru 2010. u Beogradu i Sarajevu, Ankari u februaru i Istanbulu u aprilu i junu iste godine. Nakon promene vlasti u Srbiji i BiH 2012. godine, održana su još dva sastanka trojice ministara spoljnih poslova (Davutoglua, Ivana Mrkića i Zlatka Lagumdžije): u maju 2013. godine u Sarajevu i u septembru 2013. godine u Njujorku. Ovi sastanci nazvani su *trilateralnim konsultativnim mehanizmom* (trilateral consultation mechanism).

Sastanci ministara spoljnih poslova bili su ujedno i priprema za *samite* u okvirima trilaterale. Do sada su održana tri samita: 24. aprila 2010. godine u Istanbulu, 26. aprila 2011. godine u Karađorđevu i 14-15. maja 2013. godine u Ankari. Na samitima su učestvovali: predsednik Turske Abdullah Gul (Abdullah Gül), predsednici Srbije Boris Tadić (na prva dva samita) i Tomislav Nikolić (na trećem samitu), dok je BiH na prvom samitu predstavljao predsedavajući Predsedništva BiH Haris Silajdžić, a drugom i trećem prisustvovali su svi članovi Predsedništva BiH - Bakir Izetbegović, Željko Komšić i Nebojša Radmanović. U radu samita u Istanbulu učestvovali su i ministri spoljnih poslova trilaterale.

Institucionalnu novinu, neposredno pre i tokom trećeg samita, predstavljali su *sastanci ministara ekonomije i trgovine* tri države. Naime, 11. aprila 2013. godine ministar spoljne i unutrašnje trgovine Srbije Rasim Ljajić i ministar spoljne trgovine i ekonomskih odnosa BiH Mirko Šarović sastali su se u Ankari sa turskim ministrom ekonomije Zaferom Čaglayanom (Zafer Çağlayan), a njihov drugi sastanak održan je na početku trećeg samita trilaterale 14. maja 2013. godine. Tom prilikom organizovan je i poslovni forum privrednika tri države, a predviđen je i operativniji vid ekonomske saradnje, koji bi trebalo da se ostvari osnivanjem *Trilateralnog trgovinskog odbora* (Trilateral trade committee).

Rezultati trilateralne saradnje

Od početka saradnje, u oktobru 2009, desio se niz događaja koji su konkretni rezultat trilateralnog procesa. Pošto je inicijativa za ovu saradnju potekla od Turske, njen prvi rezultat, koji je trebalo da joj da i značajan zamah, bila je *poseta turskog predsednika Srbiji* 26. oktobra – prva posle 23 godine. Tom prilikom potpisano je pet međudržavnih sporazuma, od kojih je najvažniji sporazum o ekonomskoj saradnji, koji predviđa slobodnu trgovinu između dve zemlje.³ Dva predsednika razgovarala su o podršci srpskim evrointegracijama, turskim ulaganjima u građevinsku industriju, izgradnji puteva u Sandžaku uz turski kredit i stanju u islamskoj zajednici u Srbiji.

³ Podaci o svim sklopljenim sporazumima preuzeti su sa sajta Ministarstva spoljnih poslova Srbije (<http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilaterala/45-bilaterala/680-turska?lang=cyr>, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilaterala/45-bilaterala/582-bosna-hercegovina?lang=cyr>, 1/10/2012).

Sledeći potez u okvirima trilaterale bilo je *davanje agremana Borišu Arnautu* od strane Beograda 8. februara 2010, čime je okončana situacija da BiH nema ambasadora u Srbiji. Ministarstvo spoljnih poslova Srbije skoro tri godine nije odgovaralo na zahtev za davanje agremana prvo za Borišu Arnautu, a potom i za Seada Avdića. Na sastancima trilateralnog konsultativnog mehanizma dogovoreno je da BiH ponovo zatraži agreman za Arnauta i da Srbija odobri taj agreman.

Odmah posle toga *zaključeni su i prvi bilateralni sporazumi između Srbije i BiH u okvirima trilaterale*: u Sarajevu je 16. februara zaključen sporazum o saradnji u oblasti obrazovanja, kulture i sporta, u Beogradu 26. februara sporazumi o izmenama i dopunama ugovora o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima, i o izvršavanju sudskih odluka u krivičnim stvarima, a u Mostaru 13. aprila 2010. zaključen je *sporazum o saradnji u oblasti turizma*. Nastavljeno je srpsko-tursko regulisanje međusobnih odnosa: 10. marta 2011. u Ankari *Srbija i Turska* zaključile sporazum o saradnji u borbi protiv teških krivičnih dela, naročito terorizma i organizovanog kriminala i sporazum o saradnji u oblasti zaštite životne sredine.

Narodna skupština Republike Srbije donela je 31. marta 2010. godine *deklaraciju kojom je osudila zločin u Srebrenici*. Deklaracija ima 4 stava, od kojih se u prvom osuđuje zločin u Srebrenici i upućuje izvinjenje porodicama žrtava što nije učinjeno sve da se taj zločin spreči. Ovaj deo deklaracije uglavnom se oslanjao na pomenutu presudu Međunarodnog suda pravde po tužbi BiH protiv Srbije. U deklaraciji se potom insistira na hapšenju Ratka Mladića, međunacionalnom pomirenju u BiH i izražava se nada da će se i organi država sa prostora bivše SFRJ izviniti za zločine nad srpskim stanovništvom.

Prvi samit trilaterale završen je donošenjem *Istanbulske deklaracije* 24. aprila 2010.⁴ U njoj je kao ključni cilj trilaterale pomenuto unapređenje odnosa BiH i Srbije. S tim u vezi, naglašena je privrženost teritorijalnom jedinstvu BiH i njenom putu u NATO, uzajamna podrška u procesu evropskih integracija i kandidaturama u međunarodnim integracijama. Pozdravljeni su dotadašnji rezultati trilaterale, a predviđeno je i njeno proširenje sa političkih pitanja na oblasti ekonomije, zaštite životne sredine, kulture, energetike i saobraćaja. Predviđeno je i institucionalizovanje samita i redovno održavanje njegovih sednica tri puta dvogodišnje. Na kraju dokumenta, kao neka vrsta akcionog plana do sledećeg samita, određene su poseta Predsedništva BiH Beogradu i prisustvo predsednika turske Vlade i srpskog predsednika na 15. komemoraciji srebreničkog zločina. Plan aktivnosti je samo polovično ispunjen odlaskom Tadića u Srebrenicu.

Turska diplomatija pomogla je španskom predsedništvu EU da dogovori *formulu o statusno neutralnom učešću predstavnika tzv. Kosova* na sastanku ministara spoljnih poslova iz regiona, održanog 2. juna 2010. godine.⁵

⁴ <http://www.seecp-turkey.org/icerik.php?no=60,1/102012>.

⁵ Žarko Petrović, *Republika ili sila na Zapadnom Balkanu*, ISAC fond - Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2011, str. 7.

Predsednik turske vlade Redžep Tajip Erdoğan (Recep Tayyip Erdoğan) i ministar spoljnih poslova posetili su Beograd 12. jula 2010. godine, sastajući se sa srpskim predsednikom, predsednikom vlade i ministrom spoljnih poslova. Tom prilikom potpisan je *sporazum o ukidanju viza između dve zemlje i pet sporazuma iz oblasti infrastrukture*. Do tada je Srbija bila jedina balkanska država koja je sa Turskom imala vizni režim. Erdoğan je najavio zajednički rad na osposobljavanju aerodroma u Lađevcima za civilnu upotrebu, uz proširenje vojne saradnje. Posle sastanka u Beogradu, zvaničnici su u Novom Pazaru otvorili Turski dom kulture „Kemal Atatürk“. Takođe, Erdoğan je najavio izgradnju puteva i industrijske zone u sandžačkom regionu.

U drugoj polovini 2010. godine u Beogradu su *zaključena još dva sporazuma između Srbije i BiH*: 24. septembra zaključen je sporazum o policijskoj saradnji, a 1. novembra sporazum o veterinarskoj saradnji. Sa druge strane, turski ministar spoljnih poslova *prvi put je posetio Banjaluku* 29. januara 2011. godine, kada se susreo sa Miloradom Dodikom.

Drugi samit trilateralne održan je simbolično u Karadorđevu - mestu u kome su se bivši predsednici Hrvatske i Srbije Tuđman i Milošević dogovarali o podeli BiH. Na samitu je, pored srpskog i turskog predsednika, bilo prisutno i celo Predsedništvo BiH. Osim ponovnog naglašavanja procesa evropskih integracija kao okvira u kome se nalaze sve tri države, kao ciljevi trilateralne saradnje određeni su: promovisanje mira, tolerancije i zajedničke budućnosti.⁶ Ponovo je dogovoreno da se saradnja sa političkog nivoa prenese i na ekonomski, kulturni, sportski, obrazovni, međureligijski i naučni nivo. Tadić je izjavio da Srbija neće podržati referendum koji bi ugrozio teritorijalnu celovitost BiH (u tom trenutku Milorad Dodik najavljavao je referendum u RS ukoliko se nastavi nasilna centralizacija nadležnosti u BiH), a Izetbegović da Sandžak ne može dobiti autonomiju unutar Srbije, jer su dezintegracije na Balkanu završene. Ovog puta akcioni deo dogovora bila je najava trilateralnog samita do kraja 2011. godine u BiH. Taj samit, međutim, nije bio realizovan u pomenutom periodu.

Srbija i BiH zaključile su 9. juna 2011. sporazum o privremenom zapošljavanju državljana dve zemlje, čime je BiH postala prva zemlja sa kojom je Srbija zaključila takav sporazum. *Prva zvanična poseta srpskog predsednika BiH* realizovana je 6. jula 2011. godine u Sarajevu. Tom prilikom Tadić se susreo sa tročlanim Predsedništvom BiH, predsednikom Saveta ministara BiH i kolegijumom Parlamentarne skupštine BiH. Ponovo je potvrdio rešenost Srbije da poštuje teritorijalnu celovitost BiH i sve dogovore koje postignu tri konstitutivna naroda, kao i da Beograd status garanta Dejtonskog sporazuma neće iskoristiti za mešanje u unutrašnje stvari BiH.

Jedan od svega dva bilateralna sporazuma između BiH i Turske u okvirima trilateralne zaključen je 15. februara 2012. godine u Ankari, a sporazum se ticao readmisije. Usledio je nastavak regulisanja odnosa između *Srbije i BiH*

⁶ http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=508633, 1/10/2012.

– 14. marta 2012. potpisan je sporazum o uzajamnoj konzularnoj pomoći u trećim državama.

Turski šef diplomatije posetio je Sarajevo 28. avgusta 2011. i 3-4. maja 2012. godine. Oba puta susreo se sa ministrima spoljnih poslova i odbrane BiH, tročlanim Predsedništvom i predsednikom Saveta ministara BiH. U Ankari je 27. juna 2012. potpisan sporazum između BiH i Turske u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja. Predsednik predsedništva BiH Izetbegović boravio je 30-31. jula 2012. godine u poseti Turskoj, gde se sastao sa predsednikom Gulom, predsednikom vlade Erdoganom i ministrom spoljnih poslova. Erdogan je u pratnji ministara spoljnih poslova, energetike, ekonomije, saobraćaja i odbrane posetio Sarajevo 14-15. septembra 2012. godine. Turski ambasador u Srbiji potpisao je sporazum sa ministrom odbrane Šutanovcem 28. aprila 2012. godine o donaciji 10 miliona evra za pretvaranje aerodroma „Morava“ u Lađevcima u civilni aerodrom.

Posle promene vlasti u Srbiji, predsednik vlade Dačić bio je prvi zvaničnik koji je otišao u posetu BiH septembra 2012. godine. Takođe, Dačić je održao i sastanke sa premijerom, predsednikom i ministrom unutrašnjih poslova Turske 23. novembra 2012. godine. Međutim, *trilateral je zapala u prvu krizu zbog političkih nesuglasica novoizabranog predsednika Srbije Tomislava Nikolića i člana Predsedništva BiH Bakira Izetbegovića*. Nikolićeva izjava data 1. juna 2012. da u Srebrenici nije počinjen genocid, nego strašan zločin, značajno je narušila odnose Beograda i Sarajeva. Sa druge strane, Nikolićev pozitivan odnos prema nastavku saradnje sa Turskom tokom njegove posete Istanbulu 26. juna 2012. godine, ugrožen je izjavom predsednika turske vlade Erdogana da je BiH Turskoj navodno poverio pokojni predsednik Izetbegović 2003. godine. Navedena izjava doprinela je mnoštvu negativnih komentara među srpskim i hrvatskim političarima u BiH, ali i predstavnicima Srbije.⁷

Trebalo bi primetiti da je propuštena prilika da se u Sarajevu u septembru 2012. organizuje trilateralni sastanak šefova vlada, jer su se Dačićeva i Erdoganova poseta mimoišle za jedan dan. Takođe, prema rečima predsedavajućeg Predsedništva BiH Izetbegovića, na njegovo inistiranje otkazan je trilateralni samit u Istanbulu navodno planiran za novembar 2012. godine. Izetbegović se na taj potez odlučio zbog ponovljenog poricanja srebreničkog genocida od strane predsednika Nikolića u italijanskoj štampi, kao i zbog izjava o „nestajanju“ BiH u makedonskim medijima. Nikolićev kabinet saopštio je da do trilateralnog samita nije ni trebalo da dođe, jer ga je on otkazao zbog ranije preuzetih obaveza. Izetbegoviću je zasmetala i činjenica da je Nikolić posetio Banjaluku 25. decembra 2012. godine, a da prethodno nije posetio Sarajevo.

Trilateral je *novi impuls* za saradnju dobila Mrkićevom posetom Sarajevu 28. decembra 2012. godine, kao i sastankom Davutoglua i Mrkića u Beogradu 2. januara 2013. godine, kada je potpisan sporazum o

⁷ Vesna Peric Zimonjic, *Balkans Bristles Under Turkey's Gaze*, Internet, <http://www.ipsnews.net/2012/07/balkans-bristle-under-turkeys-gaze/>, 1/10/2012.

zapošljavanju osoblja u diplomatsko-konzularnim predstavništvima. Usledila je poseta predsednika Nikolića Turskoj 4-5. februara, kao i dolazak Radmanovića i Izetbegovića u Beograd 23. aprila, a dva dana kasnije Nikolić se izvinio za zločin u Srebrenici. Takođe, 11. aprila u Ankari prvi put je održan trilateralni sastanak ministara ekonomije i trgovine, na kome je dogovorena priprema sporazuma o ekonomskoj saradnji tri partnera.

Otklanjanjem nesuglasica na političkom nivou omogućen je i nastavak sastanaka ministara spoljnih poslova trilaterale, posle gotovo trogodišnje pauze. U Sarajevu su se Mrkić, Lagumdžija i Davutoglu 8. maja usaglasili o održavanju narednog samita trilaterale, kao i o tome da bi sastanci ministara spoljnih poslova trilaterale trebalo da budu češći, najavljujući naredni za kraj oktobra 2013. godine u Beogradu. Ministri su tom prilikom odredili četiri prioritete oblasti saradnje u narednom periodu: ekonomija, obrazovanje, kultura i turizam. Drugi od svega dva bilateralna sporazuma BiH i Turske u okviru trilaterale zaključen je 7. maja 2013. godine, a ticao se saradnje u oblasti namenske industrije.⁸

Treći samit trilaterale održan je u Ankari 14-15. maja 2013. godine. Na početku samita održan je drugi trilateralni sastanak ministara ekonomije i trgovine, koji je rezultirao potpisivanjem Deklaracije o ekonomskoj i trgovinskoj saradnji i Protokola o formiranju trojnog trgovinskog odbora. Poseban značaj samitu dalo je održavanje poslovnog foruma privrednika Srbije, BiH i Turske. Sa druge strane, samit se okončao usvajanjem deklaracije, u kojoj je, osim prethodno potvrđenih principa saradnje, dogovorena i međusobna podrška kandidaturama u međunarodnim organizacijama, izražena podrška Procesu saradnje u Jugoistočnoj Evropi, a upućen je i poziv parlamentima tri države da započnu trilateralni oblik saradnje. Takođe, dogovoreno je održavanje samita najmanje jednom godišnje, uz najavu narednog u Sarajevu 2014. godine.⁹ Prvi put je tokom trilaterale pomenuto i pitanje turskog priznanja „Kosova“, kada je predsednik Nikolić zamolio Ankaru da ne lobira za priznanje prištinskih vlasti, niti za njihovo članstvo u međunarodnim organizacijama.

Poslednji trilateralni sastanak ministara spoljnih poslova održan je u Njujorku 26. septembra 2013. godine na marginama zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u prostorijama turske misije pri toj organizaciji. Ministri su se saglasili da bi trilateralne sastanke trebalo održavati u sličnim prilikama u narednom periodu, kao i da se njihov naredni sastanak održi do kraja decembra 2013. godine u Beogradu. Ministar Lagumdžija je nagovestio sporazum tri ministarstva spoljnih poslova o zajedničkom korišćenju resursa, kao i trilateralnu parlamentarnu saradnju.¹⁰

⁸ <http://www.indikator.ba/index.php/ekonomija/aktuelnosti/35828-namjenska-industrija-bih-turska>, 20/12/2013.

⁹ http://www.mfa.gov.tr/ankara-summit-declaration-adopted-at-the-conclusion-of-turkey-_bosnia-herzegovina-_serbia-trilateral-summit_-15-may-2013_-ankara.en.mfa, 20/12/2013.

¹⁰ <http://www.aa.com.tr/en/balkanlar/233520-bosnia-serbia-and-turkey-agreed-on-a-trilateral-meeting-in-october>, 20/12/2013.

Druga kriza trilaterale uzrokovana je izjavom predsednika turske vlade Erdogana u Prizrenu 23. oktobra 2013. godine da je „Turska Kosovo, a Kosovo je Turska“, što je izazvalo oštre reakcije srpskih zvaničnika. U tom kontekstu, predsednik Nikolić je 26. oktobra odlučio da zamrzne učešće u trilateralu sve dok se Turska ne izvini za pomenutu izjavu, nazvavši je „agresijom bez oružja“.¹¹ Takođe, srpska vlada povukla je iz postupka ratifikacije tri sporazuma sa Turskom: o uzajamnoj pravnoj pomoći u građanskim i trgovinskim stvarima, o uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima i o izručenju. Istovremeno je srpski ministar građevinarstva i urbanizma Velimir Ilić saopštio da Srbija odbija turski predlog donacije za aerodrom u Lađevcima, jer je nepovoljan za srpsku stranu. Nakon tih poteza srpske strane, bosanskohercegovačka i turska strana izrazile su nadu da to ne znači i kraj trilaterale, a Lagumdžija je saopštio da bi naredni trojni sastanak ministara spoljnih poslova mogao da se održi u januaru 2014. godine.

Ekonomska saradnja Turske i Srbije značajno je unapređena od početka trilateralne saradnje i zaključivanja brojnih trgovinskih sporazuma. Naime, srpski izvoz u Tursku tri godine za redom znatno se uvećavao, dostižući rekordnih 186,6 miliona dolara 2012. godine, a pozitivan trend nastavljen je i u 2013. godini. Turski izvoz u Srbiju uvećao se za četvrtinu u istom periodu, tako da je srpska privreda prilično popravila spoljnotrgovinski deficit sa Turskom. Međutim, vrednost srpskog izvoza tokom posmatranog perioda skoro je dvostruko manja od turskog.¹² Skromniji rezultati ostvareni su u trgovinskoj razmeni BiH i Srbije, sa blagim rastom i suficitom na srpskoj strani. Na razmenu BiH i Turske velike posledice ostavila je globalna finansijska kriza, ali podaci iz 2013. godine ukazuju na oporavak saradnje.

Reakcije na trilateralnu saradnju

Ovaj način saradnje tri države nije ostao bez odjeka unutar i van njihovih granica. Evropska komisija ocenila je pozitivno ulogu Turske i pomirenje Srbije i BiH u okvirima trilaterale. Međutim, srpska opozicija nije odobraval preveliko približavanje Turskoj jer je verovala da će trilateralna saradnja *ugroziti odnose sa RS*. U BiH prvi samit trilaterale u Istanbulu najviše je osuđivao srpski član Predsedništva BiH Radmanović, tvrdeći da Silajdžić nije imao mandat da potpisuje Istanbulsku deklaraciju i da će on glasati protiv nje ukoliko se nađe na dnevnom redu Predsedništva.¹³ Predsednik RS Milorad Dodik bio je uzdržan od komentarisanja učešća Srbije u trilateralu, mada je ukazivao da je jedan od ciljeva trilateralne saradnje izolacija Banjaluke.

¹¹ <http://www.predsednik.rs/node/948>, 20/12/2013.

¹² <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=53&p=1&pp=0&>, 20/12/2013.

¹³ *Helsinki bulletin*, No 64, Helsinki committee for human rights in Serbia, Belgrade, May 2010, p. 3.

Da bi dokazali svoju privrženost saradnji sa RS, zvaničnici Srbije odlučili su da nastave proces paralelne saradnje sa tim entitetom, a novina koju su uveli bile su *zajedničke sednice vlada Srbije i RS*. Prva je održana 18. marta 2011. godine u Banjaluci, a tom prilikom doneta je odluka da Srbija odobri dva kredita RS u ukupnom iznosu od oko 10 miliona evra. Druga sednica održana je 16. decembra iste godine u Beogradu, kada su potpisana tri memoranduma o saradnji ministarstava dve strane, a dogovoreni su i otvaranje multidisciplinarnog instituta „Ivo Andrić“ u Višegradu, izrada studije o komplementarnosti privreda Srbije i RS, izgradnja memorijalnog centra „Donja Gradina“, kao i pozajmica 20.000 tona pšenice RS. Treća po redu sednica dve vlade održana je 2. oktobra 2012. godine u Banjaluci, a sastankom su dominirali dogovori o izgradnji hidrocentrala na Drini i pripremama za izgradnju gasovoda Južni tok. Nastavljene je i organizacija sednica Saveta za saradnju Srbije i RS 26. decembra 2012. godine. Četvrta sednica 4. jula 2013. godine rezultirala je zaključenjem Memoranduma o razumevanju u rešavanju odnosa „Srbijagasa“ i „Gaspromet“, Memoranduma o jačanju veza matice i dijaspore, Sporazuma o saradnji ministarstava kulture i obrazovanja, kao i Protokola o stručno-tehničkoj saradnji u oblasti poljoprivrede, prehrambene industrije, ruralnog razvoja, veterinarstva, šumarstva i vodoprivrede. Takođe, dve vlade uspostavile su i zajednički Organizacioni odbor za obeležavanje stogodišnjice Prvog svetskog rata. Nakon toga, 11. septembra potpisan je Protokol o izgradnji mosta na Drini između vlada RS i Srbije. Usledila je sednica Saveta za saradnju Srbije i RS 31. oktobra. Na petoj zajedničkoj sednici 16. decembra 2013. godine dve vlade potpisale su memorandum o razumevanju o poslovno-tehničkoj saradnji. Međutim, izrazita diplomatska izolacija koju je Banjaluci nametnuo turski spoljnopolički angažman na Balkanu, i slabljenje veza sa Beogradom (naročito nejakim vezama Dodika i naprednjaka kao ključne stranke srpske vlade), naveli su rukovodstvo RS da se okrene nezadovoljnicima takvog stanja - Izraelu i, u manjoj meri, Grčkoj.¹⁴

Perspektive trilateralne saradnje

Nastavak trilateralne saradnje zavisiće od više faktora, koji ne pogađaju na isti način sve tri države koje učestvuju u saradnji. Izdvajamo tri faktora koja se, prema našem mišljenju, mogu smatrati najznačajnijim.

Prvi faktor su otvorena pitanja koja opterećuju odnose tri države. Kao što smo mogli da vidimo, ta pitanja su uzroci dve krize trilaterale: prvu krizu pokrenule su Nikolićeve izjave o prirodi srebreničkog zločina, a drugu krizu Erdoganova izjava tokom posete Prizrenu o pripadnosti „Kosova“ Turskoj. Karakteristike druge krize su znatno teže, budući da je shvatanje statusa južne srpske pokrajine, kao bilateralni problem Beograda i Ankare koji neće biti rešen u dogledno vreme, postavljen kao prepreka

¹⁴ Miloš B. Marković, „Preko prošlosti u budućnost: povratak Turske na prostor bivše Jugoslavije“, u: *Politeia*, br. 2, Fakultet političkih nauka, Banjaluka, decembar 2011, str. 68.

nastavka trilateralne saradnje. Sa druge strane, trilateralala je započela uspešnom posredničkom ulogom Turske, ali je pomenuta druga kriza nastala kada je upravo posrednik inicirao sukob, što dovodi u pitanje međusobno poverenje i nastavak saradnje u ovom obliku. Predsednik turske vlade Erdogan iskristalisao se u političara koji je svojim provokativnim izjavama najviše naškodio razvoju trilaterale.

Drugi faktor koji opredeljuje nastavak trilaterale je obim pitanja u kojima trilateralala može biti uspešna. Iako je određen broj otvorenih pitanja između BiH i Srbije rešen u dosadašnjoj saradnji, ostaje izvestan broj nerešenih, kao što je regulisanje državne granice. Međutim, trilateralala bi mogla da se pokaže uspešnom ukoliko se dalje unaprede ekonomska i kulturna saradnja, što uglavnom podrazumeva veća ulaganja Turske u ostale dve zemlje trilaterale, koja se, uprkos tome što su najavljivana više puta, nisu dogodila u značajnijem obimu. Sa druge strane, jedna od perspektivnih oblasti saradnje je pokretanje parlamentarne dimenzije trilaterale, što je nagovešteno u deklaraciji sa trećeg samita.

Treći faktor koji može uticati na nastavak saradnje su međunarodni i unutrašnji problemi koji mogu privući pažnju tri države, kao što su trenutno sirijska kriza, pregovori Beograda i Prištine ili eventualno pogoršanje političkih prilika u BiH. Takođe, održavanje izbora u BiH i Turskoj 2014. godine verovatno će uticati na odlaganje nastavka trilateralne saradnje. Nasuprot relativno pozitivnom odvijanju saradnje Srbije i RS, proces evropskih integracija verovatno će primorati Beograd da se u određenoj meri distancira od bliže saradnje sa Dodikom u narednom periodu.

Zaključak

Trilateralna saradnja Srbije, BiH i Turske do sada je značajno promenila međusobne odnose ovih zemalja. Saradnja je počela kada je došlo do svojevrzne prekretnice u turskoj spoljnoj politici prema Zapadnom Balkanu - priznanju Srbije kao glavnog aktera na tom prostoru. Nova srpska vlada sastavljena 2008. godine takođe je značajno doprinela početku trilaterale.¹⁵ Izbor Bakira Izetbegovića za člana Predsedništva BiH uticao je pozitivno na nastavak saradnje posle prvog trojnog samita, imajući u vidu njegove donekle umerenije političke stavove u odnosu na njegovog prethodnika Silajdžića.¹⁶ Posmatrajući dosadašnji razvoj trilaterale, uslovno možemo izdvojiti dva perioda uspona saradnje (od oktobra 2009. do Nikolićevog izbora za predsednika Srbije u maju 2012. godine, kao i od početka 2013. godine do Erdoganove izjave u oktobru iste godine) i dve krize, od kojih je druga relativno ozbiljnija.

¹⁵ Doğa Ulaş Erallp, *Turkey and Bosnia-Herzegovina: A Future Reflecting on the Past*, SETA Policy Brief No 46, August 2010, p. 6.

¹⁶ Hajrudin Somun, "Bosnian-Turkish-Serbian summit: a new image of Karadjordjevo?", *Today's Zaman*, 1 May 2011, Internet, http://en.zaman.com.tr/en/newsDetail_getNewsById.action?newsId=5379, 1/10/2012.

Saradnja se odvijala pomoću tri mehanizma: samita, sastanaka šefova diplomatija (tzv. trilateralni konsultativni mehanizam), a od 2013. godine i sastancima ministara trgovine i ekonomije. Sastanci ministara spoljnih poslova bili su na početku učestali i služili su kao priprema prvog samita, koji je kao rezultat imao Istanbulsku deklaraciju, koja je dala smernice budućeg rada i potvrdila privrženost država očuvanju teritorijalnog integriteta BiH. Drugi samit imao je samo zajedničko saopštenje za medije, a njemu nisu prethodili trilateralni sastanci ministara spoljnih poslova. Treći samit bio je najoperativniji, imajući u vidu proširenje saradnje na oblast ekonomije. Stoga se, kao najviše telo saradnje može odrediti samit, a glavni kanal komunikacije bili su bilateralni i trilateralni sastanci šefova diplomatija.

Saradnja je imala i brojne rezultate za relativno kratko vreme na različitim poljima: od onih političkih (normalizacija diplomatskih odnosa Srbije i BiH, Istanbulska deklaracija, Deklaracija o Srebrenici, Ankarska deklaracija, brojni bilateralni ugovori), preko ekonomskih (slobodna trgovina Srbije i Turske dovela je do znatnog povećanja trgovinske razmene dve zemlje, a dogovoreno je osnivanje trilateralnog trgovinskog odbora) do kulturnih (otvaranje Turskog doma u Novom Pazaru, obnova tvrđave Ram, obnova Šeih Mustafine grobnice na Kalemegdanu). Pri tome, upečatljiv je bio značajan porast broja međusobnih poseta i zaključenih ugovora.

Sa stanovišta turskih interesa, trilateralala je bila uspešan način da se Turska nametne kao pomiritelj Srbije i BiH, uvećavajući svoj ugled i uticaj u tim zemljama. Ne treba zanemariti ni pozitivnu sliku koju je Turska o sebi ostavila i u svetu, a naročito u EU i SAD. „Nije poenta za Tursku da proširi uticaj na Balkanu zbog samog uticaja, niti ekonomske i političke dominacije. Ankara želi da dokaže da je njen uticaj ključni za stabilnost regiona i da bez Turske neće biti konačnog političkog rešenja na Zapadnom Balkanu.“¹⁷ Turska spoljna politika na Balkanu menja se na taj način što pridaje više važnosti ekonomskim odnosima i saradnji sa nedržavnim akterima, što je u određenoj meri otklon od realističkog fokusa na političko-bezbednosnim pitanjima ka liberalističkom.¹⁸ Pored toga, Turska je predstavila sva svoja ulaganja u Srbiji i BiH kao značajan doprinos trilateralu, iako su ona realizovana samo u korist muslimanskog stanovništva u obe zemlje. To je posebno vidljivo kada se sagledaju projekti u oblasti kulture koje je Turska finansirala u Srbiji, budući da je odabrala samo projekte kojima se obnavljaju objekti iz doba otomanske vladavine. Kada je u pitanju BiH, Turska se prema Bošnjacima ponaša kao zaštitnik, želeći da od BiH napravi državu u kojoj dominira muslimansko stanovništvo. Ukoliko trilateralu posmatramo u okvirima šireg konteksta turskog spoljnopoličkog nastupa, njom je načinjen pokušaj sprovođenja dva operativna principa spoljne politike Turske: principa *nula problema sa susedima* (*zero problems towards*

¹⁷ Stratfor, "Surveying Turkish Influence in the Western Balkans", *NSPM in English*, 2.9.2010, Internet, <http://www.nspm.rs/nspm-in-english/surveying-turkish-influence-in-the-western-balkans.html>, 1/10/2012.

¹⁸ İnan Rüma, "Turkish Foreign Policy Towards the Balkans: New Activism, Neo-Ottomanism or/so What?", *Turkish Policy Quarterly*, Volume 9 Number 4, Winter 2010/2011, p. 134.

neighbours) i principa aktivne i preduhitrujuće mirovne diplomatije (*proactive and preemptive peace diplomacy*).¹⁹ Ne manje značajna je i tendencija Turske da trilateralna saradnja dobije parlamentarnu dimenziju, kao i osiguravanje podrške Procesu saradnje u Jugoistočnoj Evropi, u okviru koga Ankara nastoji da ostvari veći uticaj u regionu.

Srbiji je trilateralna saradnja donela normalizaciju odnosa sa zapadnim susedom, a naročito sa njegovim muslimanskim delom. Najvažnija politička dobit bila je pristanak bošnjačkih predstavnika iz BiH na saradnju sa Beogradom *iako srpski zvaničnici o srebreničkom zločinu ne govore kao o genocidu*.²⁰ Ekonomski deo srpske koristi od ove saradnje ipak je okrenut ka Turskoj porastom trgovinske razmene posle potpisivanja ugovora o slobodnoj trgovini između dve zemlje i turskim ulaganjima u srpsku infrastrukturu. Negativna strane trilaterale za Srbiju bile su: udaljavanje od Banjaluke zbog Deklaracije o Srebrenici i približavanja Sarajevu i Ankari, jačanje turskog uticaja u Raškoj oblasti zbog ulaganja i kulturnih aktivnosti Ankare, kao i spremnost srpske vlasti da sarađuje sa Turskom u jeku njene privredne ekspanzije na KiM. Naime, Srbija je pokazala Banjaluci da se zbog zahteva za regionalnim pomirenjem u okvirima evropskih integracija može udaljiti od RS i osporiti pravo RS na referendum o istupanju iz BiH kao poslednje sredstvo političke borbe za održanje Dejtonskog sporazuma. Stoga je Beograd i preduzeo mere na paralelnom približavanju Banjaluci preko zajedničkih sednica dve vlade i Saveta za saradnju, kao i novih sporazuma, što je trebalo da ublaži negativne reakcije na trilateralu u RS. Paralelno sa tim, Beograd je intenzivirao saradnju sa Istanbulom, iako je baš za vreme trilaterale turska kompanija „Limak“ zakupila na 20 godina prištinski aerodrom, turski konzorcijum počeo gradnju autoputa koji spaja KiM sa Albanijom, na Kosmetu se pojavila turska banka „VKT“, a mnoge turske firme intenzivno su se interesovale za privatizaciju na KiM.²¹ Takva snažna ekonomska podrška tzv. Kosovu ostala je bez ikakvih posledica po srpsko-turske odnose. Do njihovog narušavanja došlo je tek Erdoganovom izjavom, koja je donela veliku neizvesnost nastavku trilateralne saradnje.

Interesima BiH takođe je odgovarala normalizacija odnosa sa Srbijom i potvrda Beograda da nastoji da se teritorijalna celovitost BiH održi. Međutim, interesi Bošnjaka bili su više ispunjeni nego interesi bosanskih Srba i Hrvata. Bošnjacima su deklaracija o Srebrenici i slična izjava predsednika Nikolića bile od izuzetnog značaja, dok su ostala dva konstitutivna naroda u BiH sa pozorenjem gledala na trilateralu kao na instrument jačanja Bošnjaka.

Ova saradnja prvenstveno je bila usmerena na poboljšanje odnosa Srbije i BiH, a potom i na proširenje saradnje Srbije i Turske. Turska se nametnula kao regionalni faktor sa snažnom podrškom SAD, predstavljajući sebe kao

¹⁹ Ahmet Davutoglu, „Turkey's Zero Problems Foreign Policy“, *Foreign Policy*, May 20 2010.

²⁰ Igor Jovanovic, *New Beginnings in the Balkans?*, ISN ETH Zurich, 21 May 2010.

²¹ Žarko N. Petrović, *Turkey's new approach to the Western Balkans*, ISAC Fund – International and security affairs Centre, Belgrade, 8th April 2011, p. 14.

efikasnog medijatora.²² Koliko će biti zainteresovanosti za nastavak trilaterale prevashodno zavisi od tri faktora: otvorenih pitanja koja opterećuju odnose tri države, karaktera dnevnog reda buduće saradnje, razvoja međunarodnih događaja koji se tiču ove tri zemlje, kao i unutarpolitičkih dešavanja u njima.

Bibliografija

1. Davutoglu, Ahmet, *Turkey's Zero Problems Foreign Policy*, Foreign Policy, May 20 2010.
2. *Helsinki bulletin*, No 64, Helsinki committee for human rights in Serbia, Belgrade, May 2010.
3. Jeftić-Šarčević, Nevenka, *Zapadni Balkan u projekciji „Turske strateške vizije“*, Međunarodni problemi, broj 4, 2010.
4. Jovanovic, Igor *New Beginnings in the Balkans?*, ISN ETH Zurich, 21 May 2010.
5. Marković, B. Miloš "Preko prošlosti u budućnost: povratak Turske na prostor bivše Jugoslavije", u: *Politeia*, br. 2, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, decembar 2011.
6. Petrović, Žarko, *Republika ili sila na Zapadnom Balkanu*, ISAC fond - Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2011. godine
7. Petrović, N. Žarko, *Turkey's new approach to the Western Balkans*, ISAC Fund - International and security affairs Centre, Belgrade, 8th April 2011
8. Perić Zimonjić, Vesna *Balkans Bristles Under Turkey's Gaze*, <http://www.ipsnews.net/2012/07/balkans-bristle-under-turkeys-gaze/>, 1/10/2012.
9. Stratfor, *Surveying Turkish Influence in the Western Balkans*, NSPM in English, 2.9.2010, <http://www.nspm.rs/nspm-in-english/surveying-turkish-influence-in-the-western-balkans.html>
10. Rüma, İnan, *Turkish Foreign Policy Towards the Balkans: New Activism, Neo-Ottomanism or/so What?*, Turkish Policy Quarterly, Volume 9 Number 4, Winter 2010/2011.
11. Somun, Hajrudin "Bosnian-Turkish-Serbian summit: a new image of Karadjordjevo?", *Today's Zaman*, 1. May 2011, Internet, http://en.zaman.com.tr/en/newsDetail_getNewsById.action?newsId=5379, 1/10/2012.
12. Ulaş Eralp, Doğa *Turkey and Bosnia-Herzegovina: A Future Reflecting on the Past*, SETA Policy Brief No 46, August 2010.
13. http://www.predstavnistvorsbg.rs/predstavnistvo_rs/index.php/rs/predstavnistvo/istorijat-predstavnistva.html, 1/10/2012.
14. <http://www.seecp-turkey.org/icerik.php?no=60>, 1/10/2012.
15. http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=508633, 1/10/2012.
16. <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralala/45-bilateralala/680-turska?lang=cyr>, 1/10/2012.
17. <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralala/45-bilateralala/582-bosna-hercegovina?lang=cyr>, 1/10/2012.

²² Nevenka Jeftić-Šarčević, „Zapadni Balkan u projekciji ‘Turske strateške vizije’“, *Međunarodni problemi*, broj 4, 2010, str. 707.

18. http://www.mfa.gov.tr/ankara-summit-declaration-adopted-at-the-conclusion-of-turkey-_bosnia-herzegovina-_serbia-trilateral-summit_-15-may-2013_-ankara.en.mfa, 20/12/2013.
19. <http://www.aa.com.tr/en/balkanlar/233520-bosnia-serbia-and-turkey-agreed-on-a-trilateral-meeting-in-october>, 20/12/2013.
20. <http://www.predsednik.rs/node/948>, 20/12/2013.
21. <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=53&p=1&pp=0&>, 20/12/2013.
22. <http://www.indikator.ba/index.php/ekonomija/aktuelnosti/35828-namjenska-industrija-bih-turska>, 20/12/2013.

Dorđe PAVLOVIĆ

TRILATERAL COOPERATION AMONG SERBIA, BOSNIA AND HERZEGOVINA AND TURKEY

APSTRACT

In this paper, the author analyses trilateral cooperation among Serbia, Bosnia and Herzegovina and Turkey in the past four years as a special contemporary form of multilateral cooperation of the Balkan countries. As this process has brought many results and has had its own institutional mechanisms, the paper is divided in five parts. The foreign policy context of cooperation among these three countries is shown in the first part of this paper, while the second one is dedicated to the presentation of institutional mechanisms of cooperation. Results of this process are shown in the third part of the paper, reactions to the trilateral in the fourth, and future perspectives of this cooperation are presented in the last part.

Key words: Serbia, Bosnia and Herzegovina, Turkey, trilateral cooperation, Srebrenica Declaration, Republic of Srpska, foreign policy.